

Shovels voor natuur

herstel duinvalleien tussen Katwijk en Scheveningen

HARRIE VAN DER HAGEN, HANS LUCAS EN GEORGETTE LETTZ

Door het Duinwaterbedrijf Zuid-Holland en de Provincie Zuid-Holland is eind 1995 een convenant afgesloten waarin afspraken over herstel van duinvalleien zijn vastgelegd. Hiermee kwam een eind aan jarenlang onderzoek naar en discussie over waar welke winningen en infiltratieplassen moesten verdwijnen. Dit artikel geeft een overzicht van de keuzes die gemaakt zijn en wat er zoal komt kijken bij natuurherstel.

In de winter van 1997 en 1998 is het er dan eindelijk van gekomen. In de duinen nabij Wassenaar is met graafmachines en vrachtwagens meer ruimte voor de natuur gemaakt. Infiltratieplassen zijn drooggezet en schoon gemaakt. Winputten, leidingen en electriciteitskabels zijn opgegraven en weggehaald. Stukken duin die bij de aanleg van infiltratieplassen zijn vergraven, zijn weer op hun plek teruggebracht. Bijna 35 hectare duingebied is 'teruggegeven' aan de natuur, nu is het wachten op de terugkomst van de verdwenen soorten.

Historie

Al vrij snel na het invoeren van oppervlakte-infiltratie in de duinen (jaren '50) werden de negatieve gevolgen zichtbaar. Door de toen nog slechte kwaliteit van het infiltratiewater vervuilden de infiltratieplassoever en de kwelplassen die onder invloed van het geïnfiltreerde water stonden. Toen de waterleidingbedrijven vervolgens grootschalige uitbreidin-

gen voorstelden voor capaciteitsuitbreiding, kwamen de natuurbeschermers dan ook in opstand. De discussie over waterwinning in de duinen was daarmee een feit.

Waterkwaliteit en natuurbeheer

Onderzoek heeft uitgewezen dat vooral de voedingsstoffen in het infiltratiewater zorgden voor een negatieve invloed op de begroeiing [1]. Defosfatering van het infiltratiewater vanaf de jaren '70 blijkt maar gedeeltelijk een oplossing. De voor planten beschikbare hoeveelheid voedingsstoffen wordt ook bepaald door de hoeveelheid infiltratiewater die jaarlijks door de bodem stroomt [1]. Ook bij lage concentraties van bijvoorbeeld fosfaat passeert er netto een grote hoeveelheid door de bodem als er veel water geïnfiltreerd wordt. Ruigtekruiden, riet en duindoorn profiteren daarvan en verdringen de lage vegetaties met orchideeën. Op de bodem van kwelplassen hoopt zich vervolgens in de loop van de tijd veel organisch materiaal op, een slechte groeiplaats voor duinvalleivegetaties. Naast de waterkwaliteit zijn ook de grondwaterstanden niet optimaal zoals in een natuurlijke situatie. Ze zijn namelijk hoger en constanter van peil als gevolg van de infiltratie. En de voor de duinvalleien zo broodnodige variatie van natte winters en droge zomers worden slechts in beperkte mate aangetroffen. Het is dan voornamelijk aan het natuurbeheer in de duinvalleien te danken dat de zeldzame vegetatietypen plaatselijk in stand gehouden zijn. Sinds jaren worden in Meijndel enkele valleien in de Helmdünen met succes gemaaid en begraaft. In combinatie met het ver voorgezuiverde infiltratiewater als kwelwater levert dit groeiplaatsen op voor duinvalleisoorten als moeraswespenorchis, slanke duingentiaan, late zegge en parnassia. De vraag is echter of dit een duurzame oplossing is voor de lange termijn. Dit werkt namelijk alleen goed voor gebieden waar de stroomsnelheid van het infiltratiewater de natuurlijke zo dicht mogelijk benadert. En maaien of grazen blijft nodig.

Werk in uitvoering

In het convenant met de Provincie is beschreven wat met het natuurherstel wordt beoogd: een gevarieerd duinlandschap te realiseren met zo weinig mogelijk menselijk ingrijpen, waarin plaats is voor natuurlijke duinvormende processen als verstuing met de daarbij behorende plante- en diersoorten. Lag het aanvankelijk in de bedoeling om primair en alleen

Pan 26.1 in Meijndel vanuit de lucht, nadat het slib verwijderd is en de kwelplassen zijn afgeplagd. De winning op de voorgrond is later gesloopt (foto: Flying Camera).

Fjordenpaarden houden de overdadige rietgroei onder de duim (foto: Flying Camera).

voedselarme duinvalleivegetaties terug te krijgen, na de onderhandelingen met de betrokken partijen werd een tweede (neven)doelstelling geformuleerd: het creëren van moerasbiotopen om de regionaal bedreigde vogelsoorten aan te trekken. Om beide doelstellingen te bereiken, moesten de winningen en infiltratieplassen in de Boeredel (Berkheide) en die rond het Parnassiapad en Pan 26.1 (Meijndel) worden verwijderd (zie kaartje). Afgelopen winter is Pan 26.1 grotendeels buiten bedrijf gesteld en is circa 60.000 m³ bodemslib uit het duingebied afgevoerd. De putten en leidingen van sprang Pi zijn gesloopt en het terrein rond de voormalige winning is afgewerkt. De in de nabijheid gelegen kwelplassen (Parnassiapad en omstreken) zijn afgeplagd waarbij het vrijkomende bodemmateriaal (40.000 m³) is gebruikt om in Berkheide een rietmoeras te creëren in een complex infiltratieplassen (Plassen van Simon). Dit nieuwe rietmoeras dient als vervangend biotoop voor rietvogels en andere daarin levende dieren. De westelijk gelegen kwelplassen in de Boeredel die nu met riet begroeid zijn zullen namelijk binnen enkele

jaren afgeplagd worden waarbij juist het moeraselement zal verdwijnen. Het was al met al een enorme krachtsinspanning om alles gereed te krijgen, voordat het broedseizoen weer startte, vooral omdat het werk nog wekenlang stilgelegen heeft in verband met de vondst van enkele explosieven, restanten uit de Tweede Wereldoorlog.

Komende winter (1998-1999) worden nog enkele infiltratieplassen in Berkheide opgeheven en het grootste gedeelte van winning 5 uit bedrijf genomen en gesloopt, zodat ook in Berkheide een vrije afstroming kan plaatsvinden van regenwater en schoon infiltratiewater in de richting van de zee. Dit betreft de valleien van de Boeredel, Dichtedel en de Vriezeweï. Het naar Katwijk gerichte, noordelijke deel van winning 5 is de afgelopen winter gerenoveerd; hierdoor blijft de Vriezeweï droog. Later (1999-2000) zal een aantal kwelplassen in de Boeredel worden geschoond voor het herstel van duinvalleivegetaties.

Shovels voor natuur

8

Een inmiddels vertrouwd beeld bij natuurherstel en -ontwikkeling: Kranen en shovels die het duingebied op de schop nemen (foto: Johan van Westen).

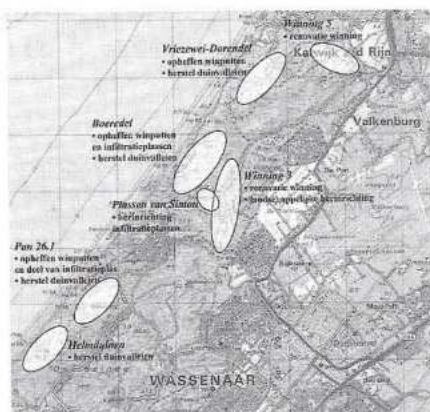

Vervangende waterwinning

In het convenant is ook afgesproken hoe de vervangende waterwinning geregeld wordt. DZH moet uiteraard nog steeds aan de vraag naar drinkwater voldoen. Voor het wegvallen van de productie van ruim 6 miljoen m³ drinkwater moest een oplossing worden gezocht (DZH produceert jaarlijks 80 miljoen m³ drinkwater). Dit probleem is op verschillende manieren aangepakt. In Meijndel zal het gehele winsysteem iets intensiever ingezet worden. In Berkheide is dit niet mogelijk. In dit duingebied wordt ter vervanging van de wegvallende productie in de Boerendel enerzijds gebruik gemaakt van een diepinfiltratieproject; anderzijds worden twee relatief kleine winningen langs de binnenduintrand aangelegd (ter hoogte van Lentevreugd) respectievelijk aangepast (bij de Mientkant achter de gebouwen van het marinevliegkamp Valkenburg). Randvoorwaarde voor deze winningen is dat niet méér water gewon-

Een overzichtskaart van de werkzaamheden in Berkheide en Meijndel. Alle activiteiten beogen natuurherstel. Inmiddels is gereed Pan 26.1, de Plassen van Simon en Winning 5 (noord).

nen wordt dan geïnfiltreerd is. Het regenwater moet vrij kunnen afstromen, met name bij Lentevreugd zodat de binnenduinrand zich kan ontwikkelen met bijbehorende natte natuur.

Kiezen voor flora...

Uit bovenstaande kan afgeleid worden dat het de afgelopen decennia niet best gesteld was met de hoeveelheid en de kwaliteit van de kortgrazige, vochtige duinvalleien. Er resten momenteel nog slechts enkele hectaren, eertijds moeten dit er tientallen zijn geweest. Het is dan ook logisch dat de inspanningen van de beleidsmakers van de Provincie erop gericht waren dit type biotoop te herstellen.

... en fauna dan?

Door uitvoering van regeneratie wordt stevig ingegrepen in de nu aanwezige vegetatiestructuren (open water, riet en oeverruigte, grasland, klein en groot, hoog en laag struweel). Het is immers de bedoeling om de vegetatie-ontwikkeling op een schone zandbodem opnieuw te laten beginnen. De kans dat duinvalleivegetaties verschijnen is aanzienlijk groter dan wanneer gewacht wordt op het verdwijnen van de ruige begroeiing. Het verwijderen van de bestaande begroeiing en het afplaggen van de organische bodem wordt uitgevoerd in de wetenschap, dat het gebied voor de avifauna momenteel een zeer hoge waarde kent [2]. Deze waarde kan afgeleid worden uit de aanwezigheid van soorten als roerdomp, waterral, snor, baardmannetje, rietzanger,

De tapuit zal het kale duin dat ontstaat na het herstel wel kunnen waarderen (foto: Stichting Duinbehoud).

blauwborst, tapuit en roodborsttapuit: alle 'rode lijst'-soorten. Tevens kennen zulke gebieden een hoge soortendichtheid voor broedvogels (33-42 soorten per hectare) en een hoge territoriumdichtheid (65-85 territoria per hectare). Voor deze vogels zal het gebied deels ongeschikt worden en ook voor amfibieën en insecten valt er als gevolg van werkzaamheden leefgebied weg, al dan niet tijdelijk. Alhoewel de vegetatie de voorkeur krijgt, omdat het biotoop met plantensoorten van duinvalleien vele malen zeldzamer is in deze regio, blijft nu en in de toekomst voldoende open water met de bijbehorende rietkragen en struweel in het gebied over.

Epiloog

Het natuurherstel vraagt desastreus aandoend gegrave en transport met machines. Op het oog onderscheidt zich dat niet echt van de door natuurbeschermers zo gevreesde aanleg van waterwinning. Toch is en wordt zorgvuldig gewerkt om de bestaande natuurwaarden te behouden. De toekomst zal moeten uitwijzen of de doelstellingen bereikt zijn.

Nauwgezet zal in de gaten gehouden worden of de gewenste soorten zich opnieuw vestigen in de nu nog kale duinvalleien. Nadat de kranen en vrachtwagens waren vertrokken heeft de wind de wat strakke lijnen ter hand genomen en het gebied een natuurlijker aanzien gegeven. Kleine plevieren kwamen poolshoogte nemen. Zilver- en mantelmeeuwen streken dankbaar neer op het kale zand en in de lage plekken verscheen water. Later zullen graslandvogels als veldleeuwrik, graspieper, en vogels van laag open mozaïek als tapuit en roodborsttapuit te verwachten zijn. Amfibieën als de rugstreeppad zullen de mogelijkheden van de nieuwe situatie ook ontdekken. En nadat er wat meer dekking is ontstaan, zal de zandhagedis uitstekende vestigingsmogelijkheden hebben.

Van de planten laten vooral plaatselijk uitlopende wortels van dauwbraam, duindoorn en riet zich zien en kranswieren hebben zich als pionier in het open water al gemeld. Het riet vindt gretig aftrek bij de grazende Fjordenpaarden die in het gebied rondlopen. Of de duinvalleisoorten als parnassia, zeggen en orchideeën zich zullen vestigen, blijft lastig te voorspellen. De basis lijkt in elk geval goed te zijn, omdat in het heringerichte gebied het natuurlijke reliëf in tact is gehouden, waarvan alleen de toplaag is verwijderd en in de directe omgeving zijn zaadbronnen van duinvalleisoorten aanwezig. Ondanks de eerste schrik omtrent de schijnbare grote omvang van het werk kan de toekomst met vertrouwen tegemoet gezien worden.

Literatuur

- [1] Dijk van, H.W.J., 1984. Invloed van oppervlakte-infiltratie ten behoeve van duinwaterwinning op kruidachtige oevervegetaties. Dissertatie, LH Wageningen.
- [2] Meer van der, H.P., 1996. Atlas van broedvogels tussen Katwijk en Scheveningen, een inventarisatie in het kader van de MER diep-infiltratie fase II. Duinwaterbedrijf Zuid-Holland, Voorburg.

Harrie van der Hagen en Hans Lucas zijn medewerker, Georgette Leltz is hoofd van het Bureau Natuur- en Landschapsbeheer Natuurbedrijf, Duinwaterbedrijf Zuid-Holland. Een kleurenfolder met achtergronden, een overzicht van de activiteiten en de te verwachten resultaten is op verzoek gratis te verkrijgen bij het Duinwaterbedrijf Zuid-Holland, afdeling V&PR, Postbus 34, 2270 AA Voorburg.